

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. F. Felicis Potestatis Panormitani Ordinis Minorum S.
Francisci de Observantia ... Examen Ecclesiasticum**

Potesta, Felice

Coloniæ, 1712

Cap. IV. De Restitutione.

urn:nbn:de:hbz:466:1-40060

beat obligationem iustitia. Vel morantur, ut
 persona privata, sive liberi sive servi, &
 sunt subditi Principibus Christianis;
 utque quoad hoc sunt uti alii subditi tra-
 ctantur.
 De dictis sequitur non peccare Chri-
 stianos in terris Turcarum existentes, frau-
 dantes gabellas à Turcis impositas; nec in ter-
 ris aliorum Principis infidelis, qui injusto
 modo possidet terras injuste Principi fide-
 liti. Diana par. 7. tract. 7. ref. 65. v. num.
 207.

QUÆRES III.

2658 An uxor possit licite vivere ex bonis
 mariti furto vel per usuram acquisitis?

Resolutionem dat Vetricelli tr. 3. q. 327. 4.
 Resolutione alterius casus: An scilicet so-
 ror pauperima possit licite vivere ex cibis à
 adultero emptis ex pecunia ab adultero
 furta dimodo ipsa eorum adulterio, aut
 fornicatione cooperetur? Et est, ut sequitur:
 licet excusari hæc mulier ex altero capi-
 te, & suppono probabilem esse opinio-
 nem, licite posse uxorem vivere ex bonis
 mariti per usuram acquisitis: ita Navarr.

2659 An uxor possit licite vivere ex bonis
 mariti furto vel per usuram acquisitis?
 Molina tom. 2. disp. 3. 30. §. de uxore,
 lib. 3. tract. 3. cap. 11. infine. Con-
 sidera. 2. Usura & q. 2. Quam tamen
 opinionem ego cum aliqua restrictione ad-
 mitterem, nempe si pecunie usurarum el-
 icitarum cum aliis mariti, vel ab isto
 acceptis in emptionem ciborum, quia pec-
 unia post confusionem, & cibi empti sunt
 in dominio mariti; secus esset de ipsis pec-
 unia usuratis in individuo extantibus,
 aut etiam pecunias, utpotè alienas, mu-
 lter consumere, & expendere nequit. Ra-
 tio huius opinionis est, quia cum pecunie
 confusæ, & cibi empti, sint in dominio

mariti, qui ex iustitia tenetur non solum
 restituere usuram, sed etiam ex iustitia tene-
 tur præbere alimenta uxori, ista non pec-
 cat, si accipiat, quod est sibi ex iustitia de-
 bitum, etiam cum præiudicio creditorum,
 seu solventium usuram.

Eodem modo dici posset in casu nostro:
 soror adultera, cum sit minus pauper, te-
 netur ex iustitia alere sororem pauperimam.
 Gloss. & DD in l. qui filium. ff. ubi pupil. educ.
 debeat. Surdus de alim. tit. 9. 25. ergo ista
 soror pauperima innocens non peccat,
 si accipiat cibos emptos ab adultera ex
 pecunia furatâ, modo ipsam individuan-
 turatam pecuniam non accipiat.

De furto, agunt Scotus in 3. dist. 38. quest. un.
 litt. A. in 4. dist. 15. q. 2. litt. KK. Mastr. in theo-
 log. mor. disp. 9. q. 1. Joan. la Crux pag. 140. Bo-
 nac. tom. 2. pag. 535. Diana p. 5. tr. 13. ref. 98.
 tr. 5. ref. 34. par. 1. tr. 6. ref. 34. & alibi. Tamb.
 tom. 1. pag. 216. Busemb. lib. 3. tr. 5. Cardenas
 dist. 23. Mendo, de furto sacrilego: vide num.
 460. & 254. n. 1521.

CAPUT IV

De Restitutione.

2659 Restitutio, secundum nomen, ex
 D. Thoma, est alicujus in sua pos-
 sessione, aut dominio, iterat a se invito. Secundum
 rem, per Juristas: Est actus iustitia, quo repa-
 ratur ad aequalitatem damnum proximo illa-
 tum per injuriam. Per Scotum in 4. dist. 15. q.
 un. litt. AA. Est reductio iustitia commutativa
 ad aequalitatem. Injuria, alia est materialis,
 quando damnum est illatum inadvertenter,
 aut bona fide; alia formalis, quando est illatum
 scienter, ut cum scienter quis rem alterius sur-
 ripuit, aut si bona fide accepit, accedente mala
 fide retinet, & non vult restituere.

2660 Obligatio restitutionis solùm oritur

Qdd 3

07

ex iustitia commutativa laesa; unde si laesio sit contra charitatem, aut aliam virtutem, non obligat ad restitutionem. Imò neque ad restitutionem obligat iustitia distributiva laesa, nisi sit ei annexa iustitia commutativa: *v. num. 2355.*

Hinc Prælati conferens beneficium non curatum digno, omisso digniori, peccat mortaliter, sed non tenetur ad restitutionem; quia solam iustitiam distributivam lædit. Si verò relicto digniori conferat digno beneficium curatum, & peccat, & tenetur ad restitutionem; quia lædit iustitiam commutativam; nam eo ipso, quòd Prælati indicit concursus, fit contractus quidam innominatus. *Doctus des;* ac pròinde Clericus ad examen accedens, si suo competitori prævaleat, acquirit ius strictum ad petendum, ut illi detur: *v. num. 1281.* quod est objectum iustitiae commutativæ.

2661 A beneficia autem, ex *Trid. sess. 24. de reform. cap. 1.* promovendi sunt digniores. Nec dicas Concil. per *ly. digniores*, sumere comparativum pro positivo, aut id dicere solum ad excludendos indignos; quia est exorta expositio, dum Conc. clarè utitur comparativo, illudque replicat: *Digniores, & Ecclesiam magis utiles: v. in prop. 47. ab Innoc. XI. da. nn. v. de num. 1282. & seqq.*

2662 Quod si in concursu duo reperiantur æqualis meriti, non potest Prælati aliquid ab uno recipere, ut illi præ-alio conferat; & si accipiat, tenetur restituere, quia ex *Jure Can. beneficia sunt conferenda gratis: v. in prop. 22. ab Alex. VII. da. nn.*

RADICES RESTITUTIONIS

2663 **S**unt quatuor. 1. Ex injusta acceptatione, aut retentione. 2. Ex re accepta. 3. Ex damno illato. 4. Ex contractu. *Injusta acceptio* habetur, cum quis rem

alterius scienter invito rationabiliter furcipit; & dicitur possessor male fidei accepta; cum quis rem alterius bene fidei cepit, seu possedit; & dicitur possessor male fidei, qui statim ac advertit, & sine cognitionem, rem esse alterius, retinet, ut infra, aliàs inceptit esse inquit tenor: *Dammum illatum;* ut cum quis actionem injustam damnum alteri inferendo occidendo, segetes comburendo, & contractu, & hoc dupliciter. 1. Ex contractu injusto, qui si fuit ad vertenter prolebratus, æquivalere injuste acceptationi, nam fidei, rei acceptæ. 2. Ex contractu sed postea læso, vel ob pacta, & conditiones non observatas, vel ob moram culpam in solvendo, elapso termino.

2664 Obligatio restitutionis et debet nempe ex injusta acceptatione, seu termino ex re accepta superveniente morte, et damno illato, & ex injusto eorum, qui oritur in foro conscientia, nisi adhibita iusta externa, quæ sit peccatum mortale, quia pœna debet esse proportionata tunc unde pœna gravis, qualis est de restituere gravi sub onere peccati mortalis, & supponere debet culpam mortalem, licet se debet culpa efficaciter, & efficaciter, licet iustitiam commutativam, qualis est de restituere injusta externa. Unde, qui damnum est in suis bonis sine culpa mortali locutus putare debet fulmen de celo cecidisse, rem suam consumpsisse; reputatur in casu fortuitus. In foro externo sufficit culpa legalis. *Tamb. com. 1. lib. 4. tit. 3. cap. 1. ex Com.*

2665 Hinc i. qui habuit voluntatem tacem rapiendi, aut retinendi rem alterius, sed retractata voluntate non fecit, tenetur ad restitutionem, quia peccavit exterior, sed peccato interno, per actionem

plam, non extremam, sed incernam, contra
præceptum.

2666 2. Qui furatus est quid modicum,
in intentione continuandi usque ad quanti-
tatem nocibilem, sed ad eam non pervenit;
tenetur sub mortali, sed soluta sub ve-
rali ad restituendum illud modicum abla-
tum; quia licet peccavit peccato mortali in-
tentione, culpa extrema non fuit gravis. Simi-
liter non tenetur ad restituendum, si damnum
pertraxit, v. gr. intendit segetem, vene-
num delicti; sed sine culpa, aut cum sola cul-
pa veniali, ratione inadvertentia, aut inde-
berationis actus. Omnino vide. *com. 2. à*
116.

2667 Obligatio verò restitutionis ex con-
tractu puto, oritur etiam sub mortali ex so-
luta culpa juridica, sine culpa theologica, seu
veniali quia non oritur ex delicto, sed ex
negligentia, & pacto in ipsa natura con-
tractu prohibito. *Mastrius disp. 7. quest. 2.*
no. 1.

2668 Culpa juridica (ait Penech.) est omis-
sio diligentia, quam quis adhibere tenetur. Est
lata, levis, & levissima: lata est omis-
sio diligentia quam communiter adhibe-
re homines ejusdem conditionis, vel ma-
joris eorum: ut si quis librum commodatum
perdidit in loco publico, unde furripiatur. Tunc
dicitur perisse culpa lata commodatarii. Le-
vis est omisio illius diligentia, quam homines
ejusdem conditionis adhibere solent: ut si
perrem commodatam reliquit in cubiculo,
vel area non obstrata; tunc dicitur perisse
culpa levis illius. Levissima est omisio illius di-
ligentia, quam homines diligentissimi sue con-
ditionis adhibere solent, ut si rem commodatam
relinquit in cubiculo, quod pntavi obstratum,
vel non tentavit, an esset bene clausum, & re-
turna clausum; tunc dicitur perisse
culpa levissima.

In contractibus factis in favorem solius dan-
tis, ut est depositum, non venit, nisi dolus, &
culpa lata. In contractibus factis in favorem
solius recipientis, ut est commodatum, venit
etiam culpa levissima.

2669 In contractibus factis in favorem
utriusque, tum dantis, tum recipientis, ut sunt
pignus, venditio, locatio, &c. venit culpa la-
ta, aut levis, sed non levissima; unde si com-
modas Petro equum ad invisendum commu-
nem amicum, tenetur Petrus ad restitutio-
nem, si equus pereat ex culpa lata, aut levi;
minimè, si ex levissima. *Tamb. v. nu. 649.*

2670 Depositarius, si salarium accipiat,
tenetur etiam ex culpa levi; quia tunc depo-
situm evadit factum in gratiam utriusque;
tunc namque, cum depositarius accipiat preti-
um, tenetur ex justitia rem depositam ma-
jori diligentia custodire.

2671 Eos, qui ex officio ad impediendum
damnum tenentur & non impediunt, non
tenentur ad restituendum, nisi ex culpa lata, ait
Bertaldus; quia non tenetur quis in suo offi-
cio ad diligentiam majorem ea, quam homi-
nes talis professionis solent ordinariè adhibe-
re.

2672 Casus fortuitus, est inopinatus even-
tus rei, quem humana providentia prævidere
non potest, neque impedire; ut mors equi absq;
ulle culpa, tempestas maris, ruina aomus, nau-
fragium, vis fluminis, & similia.

2673 Nullus tenetur regulariter ad da-
mnum, quod intervenit casu fortuito, nisi in
tribus casibus. 1. Quando culpa præcessit casum,
ut qui equum commodatum usque Florentiam
duxit Bononiam, & in itinere Bononiam ver-
sus raptus est à latronibus; tunc enim culpa
præcessit. 2. Quando præcessit mora culpabilis,
& per hanc pretii apud commodatarium; dum-
modo tamen non esset etiam res peritura apud
dominum; licet in foro externo etiam tene-
tur,

ent. *si* effect peritur a apud dominū casu fortuito
3. Quando intervenit pactum, quo quis se obligavit ad casum fortuitum. Ita Fenech.

2674. Obligatio restitutionis ex contractu injusto, nedum oritur ex culpa mortali commissa in celebratione contractus, sed etiam ex culpa juridica contra innocentem, etiam si hæc contingat postea sine peccato, puta quia ad malitiam gravem non advertit; alioquin peioris conditionis esset, qui iuste contraxit, eo qui injuste, si sola culpa juridica illum obligaret, non istum. Unde si Petrus minis coëgisset Paulum ad locandum ei vili pretio equum, tunc si equus conductus moreretur ex sola culpa juridica conductoris, teneretur conductor, nedum ad restituendum pretium iustum conductionis ex injustitia contractus, sed etiam pretium equi ex culpa juridica, in casu non solum lata, aut levi, sed etiam levissima; quia hic contractus locationis, qui aliàs fit in gratiam utriusque, in præfenti est factus in gratiam solius recipientis.

2675. Qui utitur deposito, aut locato, v. gr. pecunia, equo, &c. & hac causa pereat, aut fiat deterior, tenetur restituere, quia excessit modum depositi, & locati.

2676. Commodatarius non tenetur restituere lucrum perceptum ex negotiatione pecunie in commodatum ad pompam acceptæ. Clericatus c. 82. n. 18. quia ex sua industria provenit: vide n. 2376.

Quod procedit à fortiori; quia neque fur tenetur restituere lucrum perceptum ex negotiatione pecunie furtivæ, nisi dominus esset pariter ex ea lucraturus; quia tale lucrum ex sua industria procedit.

Tenetur tamen restituere lucrum, quod ex re ipsa fructifera commodata percepit, puta partus ex illa natus; aut lucrum, si eam locavit. Clericatus cit. Quia hi fructus domino cedunt: v. n. 2674.

QUI RESTITUERE TENENTUR.

2677. **A**D restitutionem tenentur illi qui proprio factum damnum inferunt tertio, accipientes, & cum effectu ad damnum alterius cooperantur, qui continentur hoc verbo *Iussio, consilium, consensus, palpius*.

Participans, mutus, non obsecrans, nifestans.

Isti restituere tenentur in solidum, tum in defectum exequentis, si sine causa, ut damnum fiat; & id non solum, sed certò sciant.

Piores sex cooperantur positive, priores tres private, quatenus tenentur, seu officio, damnum impediunt.

Iussio, significat eum, qui jubet, & sive expresse, sive tacite, & signis fieri. Qui ratum habet damnum factum, ad restitutionem non tenentur, si præfatis mandatum, aut consentit, quia ratihabitio præfens non est, præteriti.

Consilium, significat consulentem, restitutionem tenetur in defectum: v. n. 2100.

Consensus, significat eum, qui consentit, ut furtum fiat, qui est fautor.

Palpius, qui approbat, & laudat.

Reclusus, qui dat refugium, & tenetur.

Participans, qui est socius, adjuvans, partem prædæ recipit, facit pro cubias, instrumenta ad furandum delictum alio modo cooperatur.

tenendo scalam, &c. in casu metus gravioris mali proprii.

2681 *Casus: Plures officiales, quibus ex officio, & iustitia incumbit cura exigendi annuos redditus cuiusdam domini, unum fraudant, & summam fraudis pro singulis dividunt, eamque dant etiam uni, cui frans displicet, adeoque ipse non fraudat, sed portionem ab eis accipit, quia rationabiliter timet morrem, si se manifestet nolens, prudenter discernens, eos parit sibi dare, ut sint tutiores, ne manifestentur; ipse autem suam portionem fraudis, quam recipit occultè, restituit domino: quaritur an peccet, & teneatur ad restitutionem in solidum?*

Respondeo, non peccare, nec teneri ad restitutionem in solidum; quia iste utiliter gerit rem domini; nam alii supponuntur determinati ad furandum; unde si hic non adesset, & portionem non reciperet, eam pro se surriperent illi, & propterea etiam ea privaretur dominus, cui iste restituit. Tum quia iste non dicitur fur, nec cooperatur ad furtum; non quidem per portionem, quam recipit, quia eam non recipit ad retinendum, sed ad reddendum domino, ac ad mortem vitandam; nec per portionem aliorum, ad quam cooperatur; quia illa respectu aliorum, non respectu huius est furtum; nam respectu huius dominus non est invitus, & si invitus, non rationaliter invitus; quia non potest dominus rationaliter; & iuste pretendere, ut suis officialis rem suam custodiat eum iactura boni superioris ordinis: v. n. 229. & 231.

2682 Si determinato ad majus malum inferendum determinata persona, quod non potes avertere, consulas minus malum inferendum eidem, v. gr. determinato ad occidendum Petrum, consulas, ut furetur, aut eum verberet; & determinato ad furandum centum à Petro, consulas, ut furetur quinquaginta

tenendo scalam, &c. in casu metus gravioris mali proprii.

2681 *Casus: Plures officiales, quibus ex officio, & iustitia incumbit cura exigendi annuos redditus cuiusdam domini, unum fraudant, & summam fraudis pro singulis dividunt, eamque dant etiam uni, cui frans displicet, adeoque ipse non fraudat, sed portionem ab eis accipit, quia rationabiliter timet morrem, si se manifestet nolens, prudenter discernens, eos parit sibi dare, ut sint tutiores, ne manifestentur; ipse autem suam portionem fraudis, quam recipit occultè, restituit domino: quaritur an peccet, & teneatur ad restitutionem in solidum?*

Respondeo, non peccare, nec teneri ad restitutionem in solidum; quia iste utiliter gerit rem domini; nam alii supponuntur determinati ad furandum; unde si hic non adesset, & portionem non reciperet, eam pro se surriperent illi, & propterea etiam ea privaretur dominus, cui iste restituit. Tum quia iste non dicitur fur, nec cooperatur ad furtum; non quidem per portionem, quam recipit, quia eam non recipit ad retinendum, sed ad reddendum domino, ac ad mortem vitandam; nec per portionem aliorum, ad quam cooperatur; quia illa respectu aliorum, non respectu huius est furtum; nam respectu huius dominus non est invitus, & si invitus, non rationaliter invitus; quia non potest dominus rationaliter; & iuste pretendere, ut suis officialis rem suam custodiat eum iactura boni superioris ordinis: v. n. 229. & 231.

2682 Si determinato ad majus malum inferendum determinata persona, quod non potes avertere, consulas minus malum inferendum eidem, v. gr. determinato ad occidendum Petrum, consulas, ut furetur, aut eum verberet; & determinato ad furandum centum à Petro, consulas, ut furetur quinquaginta

quaginta ab eodem; nec peccas, nec ad restitutionem teneris; quia geris utiliter rem domini, qui non est rationabiliter inuitus. Peccas autem, & ad restitutionem teneris in defectum furis, si confulas minus malum inferendum alteri, de quo ille non cogitauerat, quia tale consilium est in praerudicium, & damnatum tertii, quod illud passurus non erat. Si verò fur est determinatus ad furtum, sed anceps manet, an debeat furari à Petro paupere, vel à Paulo diuite; si non potest averti, licitum est consulere, & monere in genere: *Majus malum esse furari à paupere, quam à diuite;* quamvis enim illicitum sit facere malum, ut veniat bonum, v. gr. committere usuram, ut inde redimatur vita captivi, non est illicitum, determinato ad majus malum consulere minus: *v. à n. 376.*

2683 Confessarius, si culpabiliter omisit monere poenitentem de restitutione, peccavit mortaliter, & tenetur monere poenitentem, si ex ejus taciturnitate motus fuit ad credendum se non teneri: non tenetur autem, si non moneat ipse in defectum poenitentis restituere; quia *non tenetur ex officio, & justitia prospicere bonis temporalibus aliorum, sed bono spirituali poenitentis.* Fenech. Si vero positivè dissuasit restitutionem debitam, vel suavit solutionem indebitam culpabiliter, tenetur monere de errore, aliàs tenebitur ipse restituere in poenitentis defectum; si inculpabiliter, tenetur monere, si commodè potest; aliàs tenetur ipse, uti ex re accepta; si verò non potest commodè, non tenebitur ad restitutionem. Leander.

2684 Qui sine vi, fraude, aut mendacio impedit alium ab obtinenda re ei ex justitia non debita, v. gr. ab officio, beneficio, &c. peccavit mortaliter, si id fecerit ex odio, & non ex justa causa; at non tenetur ad restitutionem, quia non peccavit contra justitiam;

ad eam autem tenetur, si impediit per fraudem, aut mendacium, & ille erat dignus, & habebat spem; minimè, si erat indignus, & habebat spem; si dignus, spem non habebat; quia si indignus, & habebat spem, qui eum fraudulenter dividit, fuit causa efficax damni, & quod debet jus strictum, ut non impediatur officio, quo est dignus, & ad quod obediendum habet spem, hinc ille restituere tenetur prudentis viri judicio juxta probabiliora.

2685 Quando patiens damnum occidit vit causa principali, liberantur minores pro pales, non è converso.

2686 Debitor, qui se composuit cum creditoribus minori summa contentus, si liberè, & revera contentus, liberatur ab insolventi excessum, etiam si postea de pinguem fortusam; quia talis compositio quaedam remissio, & species donationis vendendum est, ne sit fraus, aut metu. Si creditor est contentus, non liberatur, quatenus agnoscit, quòd attendit potentia, & conditione, si non accipit noxam summam, se ponit in peccato tendi totam; & tunc non liberatur ad restitutionem debitor; bene verò, si pro paupertate debitor, creditor vult misericordiam motus partem remittat.

2687 Qui occidit alterius animam possessionem damnificans, peccat mortaliter ad restitutionem tenetur; quia non tenetur occidendi, sed tantum expellendi. *Et si non exigendi. Nisi aliter propriam damnationem perdere non possit.* Turrianus parit actum de eo, qui alienam domum incendit, per quam ad suam incendiarius erat periculum Fenech.

Ex damno illato à proprio servo, aut mali, non tenetur dominus in foro conscientiae restituere, si ipse in culpa non fuit; in foro externo,

1688 Quando plures damnum intulerunt, ut teneantur singuli in solidum, ut in actio si actio fuit lucrativa, primo loco rem restituere tenetur ille, apud quam extitit qui mala fide consumpsit, & in ejus decessoribus cooperatores. Si actio lucrativa non sit, ut in occasione, incendio, detractione, &c. primo loco tenetur, qui fuit causa proxima damni, nempe mandans, vel executor ejus defectum, vel quia non vellet, quia non possit, ad restitutionem tenentur cooperatores: *v. n. 2100.*

QUID RESTITUENDUM.

1689 Restituenda est eadem res in individuo, si extat.

1690 Fructus rei sunt triplicis generis: *mercedarii*, qui absq; labore, aut industria, ut fructus annuæ modica, ex re naturali proveniunt, ut fructus arborum, fetus animalium: *Mercedarii*, qui non procedunt ex natura rei, sed ex industria, ut fructus ex industria, ut lucrum ex pecunia negotiata: *Mixti*, qui procedunt ex re industria, sed cum multa industria hominis, ut fructus ex segete, vinum ex vinea, lacus, &c. hoc præmissis.

1691 Magna est differentia inter possessorem bonæ fidei, seu qui tenetur ex re accepta, & in possessorem malæ fidei, seu qui tenetur ex re accepta, aut damnificatione.

POSSESSOR BONÆ FIDEI

1692 Quando venit incognitionem, quod res non sit sua, tenetur eam restituere, unâ cum fructibus, si extant: & si non extant, tenetur restituere id, in quo factus est ditior. Sit exemplum ex Arsedekin; vestem à fure donatam bona fide accepisti, & attrivisti, comparet tibi dominus, tunc solum teneris ei restituere vestem attritam, & in super quantum tuo

Perq; Exan, Ecclesiast. Tom. 4.

vestimento pepercisti; quia solum in eo factus es ditior. Quod si vestem pretio emisti, nihil præter vestem attritam restituere teneris. Item si vestis sit consumpta; imò si eam perdidisti, aut tua culpa destruxisti, ad nihil teneris, si in nihilo factus sis ditior; quia stante bona fide, non peccasti contra justitiam.

1693 Si bona fide rem alienam tibi donatam, v. gr. vestem, vendidisti, teneris restituere pretium, si pretium extat, & non vestis; si verò vestis extat apud emptorem, curare debes, ut rescindatur venditio, & restituatur vestis, reddito pretio emptori; quia factus es ditior: *v. n. 832.* Si verò eam alteri gratis donasti, aliàs non donaturus, si tibi non fuisset bona fide donata, ad nil teneris, sed solum debes ex charitate indicare domino, ubi res extat quia nihil habes, quod aliàs non haberes.

1694 Quantum ad fructus, restituere tenetur fructus naturales, & mixtos, minime industriales, quia sunt pars rei, deductis tamen expensis, & laboribus; imò solum tenetur restituere fructus, quos habet à tribus annis infra, minime quos habet à tribus annis supra; quia horum, utpote mobilium, acquisivit dominium per præscriptionem; quinimò etiam ipsam rem præscribere potest, si habeantur conditiones præscriptionis: *de n. 2335.* Ex jure sufficit, quod ultima dies triennii sit inchoata: *v. n. 2338.*

POSSESSOR MALÆ FIDEI

1695 Restituere tenetur, omnimodam æqualitatem servando. Adeoque restituere tenetur rem eandem in individuo, & bonitate, si extat, vel tantumdem in specie, aut genere, seu pretio, si non extat, etiam si sine sua culpa perierit. Item tenetur restituere omne damnium, & interesse, sive damni emergentis, sive lucri cessantis, &c. quia fuit in justa causa damni; in qua re fiet

Ecc. 102

potest compositio cum dominis, qui solent multam remittere. Insuper omnes fructus tam naturales, quam mixtos, deductis suis expensis, & laboribus, siue hi fructus extent, siue non; quorum nihil præscribere potest, quia non debet lucrum ex iniustitia reportare.

Non tenetur autem restituere fructus industriales; quia hi non correspondent rei alienæ, sed propriæ industria. Unde si usurarius centum aureos, quos lucratus est ex usuris, exponat licitæ negotiationi, & inde lucratur viginti, tenetur restituere priores centum aureos, viginti verò potest licitè pro se retinere. Similiter si fur pecunia ablata ludat, & lucretur, non tenetur restituere lucrum, quia est fructus industrialis. Nisi dominus fuisset pariter lucraturus.

2695 Si dum res aliena mala fide detinetur, crescit, seu ejus pretium augeatur, domino crescit, adeoque illi debetur. Unde si frumentum ablatum mense Augusti retinens mense Maii, non satisfacis, si solvas pretium, quod valebat mense Augusti, sed frumentum restituere debes mense Maii cum suo melioramento.

Si verò pereat, aut deterior fiat, naturaliter, casu fortuito, hostium incurfione, &c. ita tamen, ut prudenter existimetur, æquè peritura fuisse apud dominum, non tenetur ille ad restitutionem; quia per hoc, quod res erat apud furem, nullum novum damnum incurreret, quod non apud dominum.

Si verò apud dominum peritura non fuisset, aut damnum passura, tenetur injustus detentor restituere pretium, etiam si sine sua culpa perierit: quia per suam injustam acceptionem, seu detentionem, fuit causa efficax damni.

Denique si res apud dominum erat peritura, & apud furem extat incolumis, domino extat: quia sicut quando crescit, domino crescit; ita quando extat, domino extat.

2696 *Exemplum.* Fur surripit de navi Petri

quasdam merces, quas transportat in propriam navim: accidit die sequenti quoddam peffate pereant ambae naves, una cum mercibus, salvis hominibus: ad nil tenetur fur, verò sola navis Petri peccat, & navis fruetur, tenetur fur restituere merces navi Petri.

2697 Quando plures concurrunt ad damnum, seu furtum; si id faciant seorsim, tenentur singuli plus restituere, quod perciperunt; quia sunt causæ partiales partem esse debent. Si autem id fecerint cum consensu, & auxilio, tenentur singuli in solidum, nempe restituere totum in defectum ab eo, cum jure postea repetendi ab eo; qui cum illo consensu, & auxilio, habuerunt influxum efficacem in totum furtum, & damnum, quod ex confidentia in eorum comitatu, & auxilio, fuit illatum; unde dicuntur causæ totalis totalitate effici.

Quod si duobus furtibus per se detentor ad aliquod certum furtum, superaverit, & simul cum eis furetur, tenetur ad suam partem, si verò in effectu non erant sufficientes ad furtum, ut astringendam januam domus, ad excubiendum, &c. & auxilio tertii satisfactum, tenetur tertius in solidum; quis in se non est efficax totius facti, & causæ totalis totus effectus; vide in tom. 2. n. 15.

2698 Quando damnum est incertum, restitutio est facienda secundum veredictum experti: v.g. si animal tenetur occidisti, si recentes arbores, aut amara segetes incendiasti, restitui debet tantum quanti tempore messis valui sent, non quod adæquatè, sed deductis laboribus, & pensis, ac habita ratione periculi.

2699 Qui est certus, quod res sit Petri Pauli, dubitat verò, an determinata sit Petri vel Pauli, tenetur utriusque dividere pro tribus; v. n. 40. & n. 111.

1700 Possessor male fidei in foro exter-
no, causam detraxere potest expensas neces-
sarias factas pro re domini, v. gr. pro virida-
te. Et minime voluntarias, & utiles; idq; in
foro delicti; at in foro conscientie potest
causam illas detraxere; quia sicut melioramen-
ta, quibus res est à fure facta melior, & fru-
ctus, cedunt domino, eiq; utilitatem affe-
renti; justum est, ut ille expensas pro eis fa-
ctis sibi detrahat.

ACQUISITA OB TURPEM
CAUSAM

Non sunt restituenda, nisi in casi-
bus, in quibus lex humana facit
obligationem acquirentem. Talia sunt acquisita
in honorem realem de quibus: n. 1263. Et
pro dispositionibus super vita, & morte,
sive electione Summi Pontificis, & Car-
dinalium, que sunt restituenda, non ipsis dan-
dum sed pauperibus in pœnam, ex Bullis Gre-
gorii III. & Clem. VIII.

Item in casibus, in quibus non adest
obligatio, quia licet conventio, & pactio pro
re illicito patrandi sit illicita, & non ad-
mittenda, semel autem patrato opere illicito,
quod homicidio, fornicatione, &c. non est il-
licite petere, & dare pretium promissum;
quod illa, que venditur, est in se pretio
habilis. Imò meretrices possunt pretium
pro suo iudicio, quia meretricium in foro
externo toleratur; non sic alie mulieres.

In foro externo non oritur obliga-
tio: promissum ob opus turpe fa-
ctum accepto meretricio, ex *leg. eleganter, ff.*
de verbor obligat.

1701 Judex, qui dedit sententiam ob pre-
sentiam, sententia est justa, non potest recipere
pretium, & si recipit, tenetur restituere, quia
sententia postea est debita; adeoque non potest
restituere. Si sententia est injusta, ante senten-
tiam tenetur rescindere contractum, restitui-

to pretio; sed ea data, potest licite petere, &
accipere pretium, quia vendidit operam suam
uni parti non debitam; at tenetur restituere
damna illata alteri parti. Tambur. *tom. 1. c. 5.*
§. 3. n. 13.

2704 Accepta per simulationem pauper-
tatis sunt restituenda. Scotus in 4. *dist. 15. quest.*
2. list. X. quia deceptus in conditione, ob quam
donat, non liberaliter donat; ex qua ratione,
sicut quando donas alicui, quem putas pro-
pinquum, si talis non est, donatio est nulla; ita
quando donas eleemosynam alicui, quem pu-
tas egenum, si talis non est. Soto, & Balsemb.
id cōcedunt de eleemosyna magna, negant de
parva, quia magna dari solet sub conditione
paupertatis, non sic parva. Sed ratio Scoti est
universalis; unde ejus sententiam sequitur
Navar. & vocat communem.

2705 Accepta per hypocrisim, v. gr. Be-
neficium, Officium Ecclesiasticum, ut Pro-
vincialatus, &c. esse restituenda, seu renun-
cianda, tenent ex nostris Faber, & Aretinus, si
hypocrisis fuit causa finalis, & motiva apud
electores; quia deceptio causat involunta-
rium, adeoque reddit contractum nullum.
Negant Soto, & Azorius; item Navar. præ-
sertim quoad beneficia Ecclesiastica; quia
Prælati, licet bonitatem concurrentium dili-
genter perscrutantur, postea tamen, quando
conferunt, absolute, & non conditionaliter
conferunt.

2706 Hypocrita est qui talem sanctitatem
fingit, qua prætendit apud homines aliquid
bonitatis, quam non habet. Unde hypocrita
non est, qui suum peccatum occultat, nil bo-
nitatis ultra statum communem suæ Religio-
nis, & conditionis prætendens. Hypocrisis est
de se venialis; est autem mortalis, si fiat cum
injuria, aut damno gravi proximi, ut cum
quis fingit sanctitatem ad obtinendum offi-
cium, & dignitatem, &c.

2707 *Fraudantes gabellas justas*; non peccare, nec ad restitutionem teneri, nisi sint cur Rodas, seu obligati ex officio, tenent Duardus, Henriquez, Angelus, Navarr. Castrus, Sà, Poncius, & alii; quia lex de gabellis non imponitur per verba præceptiva, sed ordinativa. Tum quia est lex civilis purè pœnalis; ad eòque solum obligat in foro externo, & ad pœnam; non in foro conscientie, & ad culpam. Nec officit, si fraudes cedant in damnum eminentium gabellas; quia illi sciunt fraudes contingere, & tamen emunt, & conducunt illas; imò cum hoc periculo emunt, & ob illud solent vilius emere, aut conducere. Denique id, quod amittunt cum multis, compensant cum aliis, quos in fragranti inveniunt. Ità illi: *vid. num. 2657.*

2708 Dico tamen, nedum custodes, sed etiam alios peccare, & ad restitutionem teneri, nisi justus titulus compensationis adsit. *Mastrius in theol. mor. disp. 6. n. 19.* Faber, Lugo, Jo. la Cruz; quia gabellæ justæ non debentur Principi in pœnam, sed in tributum, & ut stipendium jure naturæ debitum Principi. Et si- cut Princeps tenetur jure naturæ custodire subditos, eorum incenia, & turres, eòsque defendere ab hostibus; ità vicissim jure naturæ, tenentur subditi dare Principi subsidium congruum ejus sustentationi, & ad bonum publicum sustinendum; hinc ait Christus, *Matth. 22. Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt Dei Deo: v. à num. 173.*

2809 Illud certum est, posse deputatos ad exigendum, dissimulare cum pauperibus, qui vix solvere valent, ut advertit *Mendo in epis. ver. Gabellan, 12.*

2710 Insuper addit *Mendo cit. num. 6.* cum Silvestro, & aliis, quòd læsus à Rege, si concurrant conditiones ad compensationem requisitæ; *de n. 2641.* possit compensare non solvendo gabellas, etiam si istæ sint alicui priva-

to locatæ, aut venditæ; quia semper pretio locantur, aut venduntur, ob restitutum ad fraudes. Ceterùm hæc sententia non practicanda in casu, quo gabellæ sunt privato venditæ; quia tunc est eorum tantum dominium à Rege in privatum. Libertas possit esse causa emptorem deponendi.

2711 Item etiam in sententia opprobrii quòd non sit peccatum fraudare gabellam mercator aut alius, qui occultè merces induceret non solvendo gabellas, non potest esse peccatum, & onere restitutionis illas proptoribus exigere, sed debet minoribus vendere; aperta namque in justitia est, ab emptoribus recuperare pretium gabellæ quòd ipse fraude non solvit.

2712 Dixi, fraude non solvi, quia si gabellotis fuisset mercatori pars aliqua gabellæ remissâ, ex sine eum magis committenda merces deferendas, tunc potest partem recipere; quia ipsi cedit, cum fuerit ei in personæ gratiam à Gabellotis remissâ, sicut dicta emptore *num. 2464.*

QUÆRES.

2713 *An quis aliquid accipiens, ut accipere teneatur ad restitutionem?*

Difficultas procedit post delictum, sicut furtum, homicidium, &c. committitur quòd nō pendet in futurum, nec reparatur, aut ad reparandum quis non tenetur nimè ante; quia ante, certum est in casu delicti patrandi teneri ad rescindendum contractum, & restituendum pretium, ut in *cap. Hoc præmissio.*

Resp. cum distinctione. Si hic habet jus accusandum, non tenetur ad restitutionem quia tale jus est pretio æstimabile. Si non habet jus ad accusandum, & insuper a delicto tenetur ex justitia, quatenus tenetur ex

si est Officialis, si salarium accipit, &c. tenetur ad restituendum damnnum domino, cuius est Officialis, minime pretium acceptum recipere, ne accuset, ne impediatur, &c. ut in 1679. Quia licet deliquerit contra iustitiam erga dominum, cuius est Officialis, & tenetur ad reparanda illi damna, non tenetur contra iustitiam erga delinquentem, accipiendo pretium, ne accuset, sed illi vendendo pretium accipiendi pretio æstimabile.

Item post furtum commissum, quod restituere non potest, aut ad quod reparandum aliquam circumstantiam, puta sui periculum, &c. quis non tenetur, non tenetur restituere pretium acceptum à fure, ut taceat, accuset, &c. dummodo pretium acceptum non sit pars furti.

Quod est verum, etiam si ille animum accipiendi non habebat. Diana par. 4. cr. act. 4. res.

Quia in re jus habet, quod est pretio æstimabile.

Denique si hic nullum habet jus ad restituendum, impediendum, &c. nil potest jus impetere, ne accuset; & si recipiat, tenetur restituere. Qua ratione (ait Tamb.) Neque

tenetur accipere iuste à marito pretium, ne adulterum, quia ad non adulterandum, tenetur

ex iustitia ipsi marito: ergo venderes maritum, quod maritus est. Tambur. tom. 1. lib. 7.

cap. 3. à num. 8. Bonac. tom. 2. de rest. cap. 1. quest. 2. punct. 11.

CUI RESTITUENDUM.

Restitutio regulariter est facienda domino, Nomine, domini, venit,

et non habet dominium rei, quam omnis, qui aliquo iusto titulo rem possidet; unde

si quis fur abstulit à depositario, non est restituenda domino, sed depositario, qui eam habet de voluntate domini.

2716 Dixi regulariter, quia sunt plures casus, in quibus non est facienda domino. Et

quidem, si dominus est mortuus, facienda est heredi. Si longit absens, ut sine magno dispendio fieri illi non possit, facienda est propinquis, Si dominus, & propinqui sint ignoti, adhibenda est diligentia, ut dignoscantur,

2717 Si diligentia adhibita non possint cognosci, est facienda Christo: *Quem Deus constituit heredem universorum*, ex Apost. ad Hebr. 1. hoc est pauperibus, Ecclesia, aut Hospitali: quod si ipse revera est pauper, potest rem in parte, aut toto sibi applicare, quia non est peioris conditionis aliis pauperibus; quia facta applicatione, si perveniat ad pinguem fortunam, non tenetur restituere pauperibus sicut nec alii pauperes; quia per talem applicationem acquisivit dominium ut pauper in defectum domini, etiam si fuerit injustus acceptor.

2718 Si verò compareat dominus, non tenetur restituere ille, qui applicavit pauperibus, si moralem diligentiam fecit, ut dignosceret dominum; tenetur verò ipse pauper, qui rem accepit, si res extet in individuo; & si sit consumpta, tenetur restituere id, in quo factus est ditior; quia nemo debet ex re alterius ditescere.

2719 Bona inventa, quæ nullum habuerunt dominum, ut lapides pretiosi in flumine, & venæ metallorum; vel si habuerunt, modo nullum dominum habent, vel thesauri; non dicuntur bona incerta, & de his diximus in n. 2304. jure nature esse primò occupantis; vide ibi.

2720 Bona igitur incerta sunt, quæ circumstantiis consideratis, cognoscitur, quod habeant dominum, sed ignoratur, quis sit; huiusmodi sunt res in via inventæ, ut si ulnam unam panni emere fecisti, sed modo invenias esse duas, & nescias dominum, qui vendidit. De his loquendo, si facta morali diligentia dominum invenire, seu dignoscere non va-

Ecc 3 leas

leas, potes licite ea pro te retinere, etiam si non sis pauper; qui solus injustas acceptor tenetur res, quarum ignorat dominium, restituere pauperibus, ex Alex. III. cap. Cum tu, de usuris; ne lucrum reportet ex delicto. Quod si compareat dominus, tunc teneris restituere rem, si extat, vel id, in quo factus es ditior, ut dictum est de paupere, cui est applicata res alterius.

2721 Qui solvit creditori sui creditoris inscio suo creditore, satisfacit in foro conscientiae, quia ponit æqualitatem; debet tamen postea monere, ne solutio fiat bis.

QUÆRES.

2722 *An, qui rem emit à fure, teneatur eam reddere domino.*

NAv. & Bonac. dicunt, eum, qui mala fide emit à fure, teneri reddere domino, qui verò bona fide emit, posse rem reddere furi, ut sic suum pretium recuperet. Absolutè docent, utrumque posse rem reddere furi, ut suum pretium recuperet. Toletus, & ex nostris Mastrius, Faber, & Aretinus; quia unusquisque tenetur magis sibi providere, quàm alteri; quòd si fur non restituat, est per accidens; unde non dicitur iste per se cooperari peccato illius.

2723 Qui bona fide rem emit à fure, & postea pariter bona fide eam vendidit tertio, æquali, aut majori pretio, non tenetur rescindere contractum factum cum tertio, nec ei restituere pretium; quia charitas non obligat ipsam, ut ingratiam alterius patiatur damnum innocens. Tum quia contractus emptionis factus cum fure, licet revera non transferat dominium rei, quæ est alterius, est validus; quia per eum fur venditor obligatur emptori de evictione, & damnis inde secutis emptori; unde tenetur illi restituere pretium.

2724 Quòd si fur restituat isti pretium, tunc tenetur isti rescindere contractum cum tertio, ei restituto pretio, & re domino; tunc nullum damnum reponat, cum suum recuperaverit pretium. Si autem fur non restituat isti pretium, nec iste tenetur rescindere contractum cum tertio, nec illi restituere pretium, etiam si fuerit majus, quia eius ille cedit suæ industriae; si vero excessum ob ipsam rem, quæ eadem manens creditur pretio; tunc est restituendus domino excessus, quia est fructus rei; unde in illo factus est ditior ex realiterius: v. n. 2740. & 2741.

IN QUO LOCO, ET QUIBUS EXPENSIS.

2725 **P**ossessor bonæ fidei, seu obligatus ex re accepta, quando cogitur rem esse alterius, tenetur rem restituere in loco, ubi res extat; unde si dominus sit in alio loco, non tenetur eam mittere expensis propriis, sed solùm monere debet dominum, ut disponat; quia non tenetur quis cum proprio damno restituere in pristinum statum dominum, quem non læsit. Possessor vero bonæ fidei, hoc est, qui est obligatus ex iniustreceptione, tenetur mittere propriis expensis, quia dominus non debet reportare damnum ex delicto furis.

2726 *Exemplum: Petrus Messana scilicet cum equo Pauli Panormitani. Petrus ille vel equum accepit bona fide, & cogitur tenetur monere Paulum Messanæ, ut solvens mittat pro equo; vel accepit male, seu rapuit, & tunc tenetur mittere equum Paulo Messanam propriis expensis, inter solvendo damna, & interesse, & detractionem expensis, quas fecit pro sustentatione equi, quas verò ipse Paulus fecisset; nisi expensæ istæ compensandæ essent alio equo quem fecit Petrus.*

2727 Si dominus sit ita absens, ut excessi-
ve expensæ essent faciendæ à fure pro re mit-
tenda, tunc tenetur restituere, & mittere, si ex-
pensæ sint æquales cum valore rei; minimè
vero, si sint notabiliter excedentes valorem
rei; quia restitutio non fit, nisi sit servetur
æquitas; adeoque non obligat cum notabili
iniquitate creditoris, & debitoris; hac ra-
tione univèrsaliter restitutio non est faciendæ
in materia boni altioris ordinis. Unde pote-
st esse restitutio differre, si sit spes, quod
restituatur dominus; quod si non sit talis
spes potest restituere consanguineis, & in ho-
noris defectum pauperibus; aut in aliquod
commodum pro domino; quia ut docent Div.
Thomas, & Scotus, quando restitutio fieri
non potest, ut profit domino corporaliter, sic
tenetur, ut profit domino spiritualiter.

QUÆRES I.

2728 An, qui rem restituendam consignat
putato fideli, qui eam amisit, aut pro
tempore, teneatur iterum restituere?
Quæstio est fuscè resolutum in 2. tomo à
Quæst. 175.

QUÆRES II.

2729 Ad quid teneatur persona media, si
restituendam amisit?
Resp. si amisit cum culpa gravi, & morta-
li, tenetur quidem restituere; si sine culpa
missa, est distinguendum; vel amisit rem
in individuo, & tunc non tenetur re-
stituere, non quidem ex re accepta, quia non
est in aliquo est ex ea factus ditior;
tamen in iusta acceptione, ut supponitur. So-
let tamen ex culpa juridica lata, aut le-
gis obligasset ex contractu, juxta dicta
in 2. 688. quod fieri non solet. Si verò res,
quæ amisit, erat eadem in specie, quatenus
tenetur, v. gr. pecuniam in individuo, quam

restituendam accepit, consumpsit in proprie-
tate usus; tunc tenetur eam restituere, quia res do-
mino perit, & sic perit ipsi personæ mediæ,
cujus erat.

QUÆRES III.

2730 Petrus Matrui mutuavit Paulo
mille aureos, cum pacto, ut elapso sermone ea
redderet, ubicumque ipse reperiretur; interim
Petrus pervenit Panormum dux cohortis, &
quia est elapsum tempus mutui, quaeritur, An
Paulus teneatur eos mittere suis expensis?

Resp. cum necessaria distinctione: vel Pe-
trus erat summam illam conservaturus,
& secum translaturus Panormum, sive in in-
dividuo, sive in specie, sive in æquivalenti; vel
si habuisset Matrui, omnino fuisset ibi con-
sumpturus, & nullo modo translaturus: si se-
cundum, tenetur Paulus mittere eam sum-
mam Panormum propriis expensis cambii;
quia ex mutuo in gratiam Pauli quoad eas ex-
pensas emerit damnum Petro. Si primum,
debet mittere expensis Petri; unde debet red-
dere deductis ex summa expensis cambii; quia
nullo modo Petro emerit damnum ex mutuo;
nam partes expensas fecisset, aut paria pericu-
la subiisset Petrus secluso mutuo, transferen-
do illam Panormum; adeoque si mitteretur
summa illa expensis Pauli, Petrus reportaret
lucrum ex mutuo, & sic usuram committeret.

QUANDO EST RESTITUENDUM

2731 PRæceptum restituendi includit sal-
tem præceptum negativum non
retinendi rem alienam, ratione cujus reducitur
ad septimum Præceptum Decalogi: Non su-
raberis; adeoque obligat semper, & ad semper;
ita tamen, ut quoad actum internam, statim ac
advertit quis rem esse alienam, debet habere
animum restituendi; quoad actum verò exter-
num executionis, non tenetur statim, ac adver-
tūt

tit, sed capta temporis opportunitate; alioquin id advertens noctis tempore in lecto, surgere deberet ad restituendum. Quod si habeat animum non restituendi continuatum, manet in continuo peccato mortali, si res sit gravis; quoniam ex Aug. epist. 54. ad Macedonium: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*. Si autem animus interrumpatur, ut si volens restituere retractet voluntatem restituendi, tot peccata committit, quot sunt actus interrupti.

Qui est obligatus ex contractu, non tenetur restituere, nisi adimpletis conditionibus, & elapso termino in contractu praefixo; quod si eo elapso sit in mora culpabili, tenetur sub mortali ad restitutionem; imò ad omne damnum, & interesse; secus, si sit in mora per paucos dies.

Liberatur ab onere restitutionis, sive pro semper, sive ad tempus, si justa ad sit causa, de qua modo; v. num. 2739.

2732 Confessarius non debet absolvere poenitentem, qui tenetur statim restituere, si ter, vel quater eidem, aut alteri Confessario promittit restituere, & non servavit promissum; quia rem alienam detinens, quam restituere potest, est in occasione proxima voluntaria peccandi, non minus, quam qui detinet concubinam, quam potest abjicere.

CAUSÆ EXCUSANTES A RESTITUTIONE.

2733 Sunt plures. 1. Impotentia physica, qua quis non habet, quid restituere. 2. Impotentia moralis, quando quis restituere non potest sine probabili periculo damni altioris ordinis sui, aut suorum. Bona, in quibus homo potest damnum pati, sunt quatuor, anima, corporis, fama, & substantia corporalis, quorum unum est altioris ordinis

altero, uti gradatim ponuntur: restitutio autem cum sit ad ponendam aequalitatem, non est facienda cum jactura boni superius ordinis; hinc restitutio substantia corporalis non est facienda cum periculo prudenti periculo mortalis vitae, seu damni corporis, aut infamia: vide n. 2727. tom. 2.

2734 Quae causa si sint perpetuae, peccatum excusatur quis à restitutione; si temporaria, restitutio suspenditur, seu differtur, si dilatatur tempus restitutionis ex rationabiliter praesumpta voluntate creditoris.

2735 Qui habet justam causam differendi restitutionem, non tenetur ad damnum interesse; quae creditoris ex mora sequitur, quia non est mora culpabilis. Si autem dilatat ad evitandum proprium interesse, tenetur refarcire interesse creditoris, quia non est aequum, ut debitor se servet indemne cum damno creditoris.

2736 Item, si damnum, quod patitur debitor restituendo, non sit notabile, sed aequale damno, quod patitur creditore dilacione, tenetur debitor restituere, quia tunc potior est conditio creditoris.

2737 Cessio bonorum excusatur in foro interno, in foro autem conscientiae, quod bonis, excusatur, non ratione cessionis, sed ratione impotentiae; unde si pervertat fortunam, tenetur restituere.

2738 Tenetur quis sub mortali restitutionem differre, si prudenter judicet restitutionem futuram in grave damnum creditorem vel eum abusuram in grave damnum, quia tunc cooperatur ad malum.

QUÆRES I.

2737 Familus raptus à suo domino sum-
mam pecuniam per quamplures vices, unum cir-
cum factum pro vice; hic est gravatus fami-
liæ, ut salarium vix ei sufficiat ad sustenta-
tionem. An teneatur statim capta temporis op-
portunitate restituere?

Responsum. Cum distinctione, vel iste retinet
eamdem pecuniam in individuo, & tunc
statim restituere; quia si res extat,
& licet peccat quis etiam in
necessitate rem alienam furando, ut in
alienam detinendo; & nemo
sustentari de-
recto, nisi sit in extrema,
quasi extrema nec-
essitate, quatenus si re-
tinetur, reduceretur in
extrema necessita-
te. Nec dominus te-
netur dare sala-
rium respondeus familie, sed
labori fa-
m. 1643.

2740 Vel iste pecuniam domini dicitur
non potest, ut discerni non valeat
cumulus extat, licet non tenea-
re eandem pecuniam in indivi-
duum per missionem ejus factus sit domi-
norum quam primam restituere tantum
in specie de illo cumulo. Quod si in dies
cumulo in magna parte con-
sumitur, ut summa modice consideratio
conveniat, minor nedum pecunia surre-
ptoria, quam eo tempore successivè
est, quæ pro tenui suæ familie sustentatione
necessaria; tunc Epicheja est utendum: non
cogendus, ut statim restituat totam
pecuniam summam, quæ ex cumulo
constat, sed ut restituat paulatim, juxta pro-
portionalitatem, uti discurrimus de eo,
si rem raptam consumpsit; alio-
quin gravissimas reduceretur angustias, &
irrationabiliter de domini voluntate præ-

2741 Epicheja, est virtus faciens, ut legis
precepta, Ex. Num. Ecclesiast. Tom. I.

rigore relicto, amplectamur, quod restitatio
dicitur, & quod rationabiliter faceret superior
aut dominus, si adesset, aut sciret.

IN REBUS MISTIBILIBUS.

2742 Si rem alterius, v. gr. frumentum, vi-
num, pecuniam ejusdem generis
&c. sive bona, sive mala fide, cum tua nota-
bili misceas, ita ut discerni non valeat, statim
acquiris dominium ejus in individuo, nisi ha-
beas animum explicitum non acquirendi do-
minium; unde si furtivè miscuisti, non teneris
ad restitutionem rei in individuo, sed in spe-
cie ex cumulo, si extet, aut in æquivalenti: v.
à num. 2747.

2743 Hinc si à fure, qui triticum alterius
cum suo immiscuit, emas, etiam mala fide
magnum tritici, imò totam quantitatem ex
cumulo, ad nihil te teneri, ait Tamb. tom. 1.
num. 27. quia fur vendidit ex suo; quoniam
præfata mixtio transfert dominium, & æqui-
let consumptioni, & solum remanet in fu-
te ad restituendum per æquivalentem: Et ex
alia parte emptor, cum solverit pretium, in
nihil factus est ditior. Idem ait, si eam dono
accepisti, & fur alius potens restituere
quatenus alia possit bona; Ad si non sit
aliunde potens, fatetur te teneri restituere
quia per donum, quod accepisti, fur factus
impotens tua causa, & tu ditior; ita discurrit
Tamb. cit.

QUÆRES II.

2744 An possit quis licitè restitutionem dif-
ferre, ne cadat à suo statu, & conditione?

Responsum. si status est injustè acquisitus, nempe
ex furtis, ex bonis alienis injustè reten-
tis; &c. non potest differre, sed tenetur resti-
tuere statim, quia per restitutionem non ca-
dit è statu justè acquisito, sed ad priorem, &
proprium redit. Et solum potest aliquid pro-

tenui sustentatione retinere, si alias in extremam reduceretur necessitatem; quia in hac licitum est aliena accipere: *vid. n. 2627.*

2745 Si autem status est iuste acquisitus, licet ille debita contraxerit, & in necessitate reperiat ex propriis delictis, quia luxuriose vixit, lusit, &c. tunc potest solutionem differre, ne notabiliter cadat à suo statu, si res aliena in individuo non exset, aut in pretio; nam si extaret ipsa pecunia aliena, aut gemma, v. gr. ex ea empta, esset statim restituenda, ut ex n. 844. Ratio autem assertionis, si res non extet, est, quia tunc dominus non est rationabiliter inuitus.

2746 Licet autem debitores non teneantur notabiliter, seu excedenter è proprio statu cadere, teneantur ex iustitia, nedum paulatim restituere, & solvere, verum etiam curare, ut non plus à quo solutionem differant; ac proinde debent non solum à ludis, commestrationibus, ac variis expensionibus se abstinere, sed etiam aliquid incommodum sentire; quod enim notabiliter è suo statu cadere dicitur, qui tribus quadragenis gaudens, una privatus, atque competentem familiam reformans, ad tempus, quidem, quodammodo, deum gratiam, quam apud homines persequentes, splendorem haurit, eam comperit quitur, ac est scopolus, in sepe Magnates, & insimul cum illis viri aequi docti, quam adulatorum, proprias conscientias frangunt. Caveant Confessarii.

Scotus in 4. dist. 15. q. 2. §. de q. rito. l. 2. §. 9. 3. Maltrius in theol. mor. disp. 7. §. 9. Joan. la Cruz 7. præc. q. 7. pag. 96. Bonac. tom. 2. de restit. disp. 1. Tamb. tom. 1. lib. 8. tract. 3. §. 4. pag. 227. Buiemb. lib. 3. to. 5. cap. 2. Diana in pluribus locis, Clericatus cap. 75. Mendo de rest.

De restit. pro homicidio, stupro, adulterio, bel. o. &c. vide in propriis titulis.

DE RESTITUTIONE FAMÆ

2747 Injuria contra famam committitur
1. Per actum internum, nempe
judicium temerarium; & hoc non debet
restitutionem nisi manifestetur exteri
2664. 2. Per actum externum, nempe
contumeliam, detractionem, &c.

JUDICIUM TEMERARIUM

2748 **E**st, quo quis sine suspitione
certis certo affirmat aliquid
de proximo.

2749 Ad hoc non est mortale, quatenus
quicquid coram iudice dicitur, si sit in materia
gravis, & levitas accedat
ipsa substantia materia, vel pro
bet, vel per se. Hinc veniale est temerari
de Petro furtum unius julii, si in
ne parum honesto, quod per locum
transeat ad inhonestum, ac de mille si
eam hostis non enim infertur eis gratia
ria, cum de hujusmodi gloria solent
liter veniale erit, de ignoto, aut de indita
nato temere judicare.

2750 2. Ut iudicium formatur tam
moraliter certum. Hinc suspicio, dubitatio
opinio temeraria non est mortalis, sed
quia cum sine actu imperfecti in
judicii, nec totaliter tollant possessionem
na famæ, non censentur gravis injuria
aliis manifestes. Nec erit mortalis, si ma
festes uni, vel alteri probò, & præter
in quibus non est periculum famæ. Inob
lum erit peccatum, suspensionem mortalem
superioribus, aut iis, quibus potest, ad
malum vitandum aut alio iusto capite.

2751 3. Ut iudicium sit ex levibus argu
nam si sit ex gravibus, & sufficientibus,

dicium erit prudens; quod prudentiæ discernendum relinquitur. Ea dici possunt indicia, quæ ex communi hominum usu sunt in conscientia, aut raro conjuncta cum tali effectum plurimum solent cum eo esse conjuncta. Si quis noctu per scalam fenestram occulsi aperire tentet, est iudicium sufficiens ad iudicandum furem; secus, si die, & publice, tunc namq; potius iudicari debet clavis scilicet. Item non est gravis injuria certò iudicari, quod est valde probabile, v. gr. juvenem occidit solùm cum puella in cubiculo, in cubiculo tradidit.

2754 4. *U. iudicium sit plene deliberatum;* cum plena advertentia temeritatis, & est gravis, & cum plena voluntatis libertate. De quo infra de peccatis.

2755 Et quia raro omnes quatuor allate conditiones interveniunt, raro iudicium certam est mortale. Quando autem omnes conveniunt, est mortale, quia est gravis iniuria proximo contra iustitiam; sed non est oporteret explicare speciem mali iudicari; quia omnia mala iudicata uni iustitiae commutativæ in parte infima opponuntur: v. n. 2757.4

DETRACTIO

2754 *EX* Divo Thoma, est aliena fama per occulta verba iniusta lesio, & contumacia. Contingere potest dupliciter. 1. Directè, scilicet falsum crimen imponendo, vel verum, sed occultum revelando. 2. Indirectè, scilicet proximi negando, vel malitiosè tacendo ex intentione nocendi famæ. Modi, quibus proximi famæ læditur, comprehenduntur his verbis:

Imponens, auget, manifestans, in mala vertens, Qui negat, aut minuit, tacuit, laudat, remiss.

2755 Crimen sit publicum iure, vel facto; iure, si sit de eo lata sententia à iudice, facto, si sit commissum in multorum præsentia, aut in loco, vel tempore, v. gr. in foro, &c. ut sit faciliter divulgandum; vel si erat occultum, tunc tamen ab iis, qui sciebant, divulgatum, ita ut multi de eo loquantur; præsertim quando crimen ad loquacium notitiam pervenit, & apud eorum linguas versatur. Universaliter publicum censetur, quando circumstantiis attentis prudenter existimatur crimen faciliter divulgandum: vide in tom. 2. n. 72.

2756 Gravitas attendi debet ex qualitate rei, & conditione personæ. Hinc de Peccato optimæ famæ, dicere, quod sit assuetus mentiri, est grave contra famam.

Regulariter non est mortale revelare defectus naturales, ver. gr. quod sit ignavus, stupidus, illegitimus, &c. nisi inde aliquod damnum sequatur; quia non sunt defectus morales culpabiles. Nec est mortale dicere defectus morales in generali, ver. gr. esse superbum, iracundum, &c. quia prudenter de naturali inclinatione dicta veniunt.

2757 Mortaliter peccas, & detrahis, si de determinata persona in generali dicas: *Te scire quid de illo, quod si dicas sis cum magno rubore affecturus.* Non est mortale de aliquo ignoto, vel indeterminato malè loqui, nisi reddet in aliorum damnum; mortale autem de Monasterio Religioso in communi malè loqui. Non teneris explicare, in quo genere detraxisti; quia fama est ejusdem speciei: v. n. 2753.

Nec numerum personarum, quibus detraxisti debes tamen dicere: *Graviter detraxi pluribus.* Aliàs non explicas peccatum, quod patraisti. Debet exprimi, si fuerit per libellum famosum; quia notabiliter aggravat, & lædit.

2758 Non est mortale revelare peccata mortalia proximi, quæ secundùm hominum

existimationem, sive ratione sui, sive ratione personæ, aut alterius circumstantiæ, non sunt informatoria, nec aliud damnum inde sequitur: v. gr. de milite, aut nobili, quod duellum commiserit: quod juvenis pro patrum honesto habitu sit fornicatus, &c. nam de similibus factari solent.

2759 Non est mortale. 1. Si quis delictum infamatorium contra ipsum ab alio factum uni, vel alteri viro prudenti non divulgatum manifestet; quia non censetur læsio gravis. 2. Si illud contra se commissum amico referat, non animo lædendi, sed leniendi dolorem; quia humana conditio non patitur, ut quis gravem offensam recipiat, & non se doleat, ac quarat solamen. 3. Si manifestes delictum occultum, quod moraliter certo seis brevi futurum publicum, vel per sententiam Judicis, vel per facti evidentiam. 4. Si infamen in vno delicto, de alio valde affini, seu conexo, aut quod personæ similis conditionis committere solent, infames; ut de lustore, quod sit blasphemus; secus, si de disparato.

5. Non est mortale, sed veniale, illud referre sub dubio, vel ex auditu, etiam si qui audiunt, credant; quia id imputatur eorum levitati. Quod si praveat, auditores esse leves ad credendum, vel si id referat animo nocendi, tunc peccat mortaliter, sed contra charitatem, qua obligamur ad non inferendum alteri malum, sed non contra justitiam; quia talis actus non est ex natura sua ablativus famæ; nisi relatum firmes autoritate, dicendo, se id audivisse à personis fide dignis.

6. Similiter delictum in uno loco publicum, in alio, ubi est ignotum, publicare, non est mortale, nec contra justitiam; quia per publicationem delicti in uno loco, amittit jus ad famam; unde licet in loco remoto, ubi id ignoratur, habeat famam, non habet jus ad famam nec contra charitatē, nisi fiat animo nocendi;

hinc sine scrupulo videmus delicta gratuita in uno loco publica, per histonias, &c. usque ad remotissimas partes, ubi libere veniunt, una cum ipsis reis publicari.

2760 Nullum est Peccatum. 1. Mandare delictum, aut vitium alicujus superius Patri, &c. pro correctione. 2. Ad impediendum damnum innocentis; unde locutus est Petrus, qui ejus domum frequentat, & unde caveat; quia illa non est offensio, sed defensio, nec quis habet jus ad faciendum damno proximi: v. tom. 2.

2761 Peccat mortaliter tam contradi-
tatem, quam contra justitiam, quatenus
sum crimen imponit, sive in iudicio
tra, ad elidendam detractantis auctoritatem
magnam, sibi noxium, aut calumniam, re-
ut tuam justitiam, & honorem detrahatur
quia mendacium est ab intinsecum, non
neque certo mortis periculo cogitur
leat: ex v. 143, & 215. Inò in iudicio
perjurium, tam ipsius imponens, quam
um, ad quod ipse Principalis cooperari
beret, testes subornando ad falsum. Hinc
D. Thom. *Falsitatem proponere in iudicio
licet alicui; adeoque, qui calumniam
impoluit, habet jus strictum, ut non læsatur
in fama, fraude, dolo, aut mendacio
mendacium infamatorium non est
proportionatum ad defensionem cum
mme inculpata tutela.*

2762 Unde tunc solum licitum est tibi
men detractoris, seu calumniatoris occultum
sed verum, revelare, ut sic te detra-
ejus calumniam elidas, redd. modo eam
habilem, mendacem, nullius fides, &
alta tibi non suppetat via; quia tunc
medio proportionato ad defensionem
moderamine inculpata tutela. Quod si
tibi suppetat via ad defensionem, cum

non potes, neque jure compensationis, quia
est vindicta, juxta dicta à n. 2085. v. *propof.*
1344. ab Inoc. XI. damn.

2765 Infamare seipsum, revelando occul-
ta facta sine rationabili causa, ex levi-
tate non est mortale, sed veniale, nisi id cedat
ad scandalum, aut scandalum aliorum; quia si
scandalum est dominus bonorum fortunæ pro-
prietaria acquiritorum, ita & boni famæ,
et propriæ industria acquirite, cujus for-
ma dicitur prodigis. Imò potest esse actus
mortalis, si fiat ob lubeundam pœnam condi-
tionem, aut ob humilitatem, ut plures Sancti
dicunt.

2764 Venialiter, non mortaliter peccat,
qui vitanda non levia, sed gravia tormena,
aut mortale crimen imponit, ob quod est mor-
talius, aut mutilandus, peccat veniali-
ter, si est mendax, non mortaliter, quia non
est mendacium perniciosum, sed officiosum;
cum cooperatur morti directè, & perse-
cutio, & per accidens; directè verò
tormenta morti æquivalentia vi-
tiosa ratione licite infirmus, mortem sibi
per sectionem membri, aut crucis decli-
nans. 2075. Peccat autem mortaliter,
qui perjuramentum, ratione perjurii; vel si
damnum, aut infamiam alterius;
aut dominus bonorum, aut famæ al-

bum contumeliosum objiciat, non animo in-
honorandi, sed humiliandi, aut corrigendi, ni-
si excedat in modo. Sic Christus Apostolos
stultos vocavit, & Paulus Galatas infensatos.

2767 In Regnis Hispaniarum contra quas-
libet personas Ecclesiasticas, aut seculares,
quæ in pulpito, cathedra, typis, aut manu-
scriptis, contra Religiones, Religiosas perso-
nas, aut in censurandis opinionibus, injurias,
& contumelias protulerint, Tribunal Supre-
mæ Inquisit. Hispan. infligit pœnas excom-
municationis majoris, exilii, & privationis of-
ficii, si quo in Sancto Tribunali gaudeant, idq;
per tria decreta novissimè de anno 1696. die
19. Octobris, ubi comprehenduntur omnes
transgressores, typographi, & cooperatores;
publicata Panormi die 6. Februarii 1697.

2768 *Convitium, & improprium*, conve-
niunt cum contumelia; similiter *derisio, &*
substantio, quæ motibus injuriis corporis
fieri solet: *murmuratio vero, & susurratio*,
cum detractio. *Murmuratio, est qua quis*
factum aliquod publicum, quod posset in bonam
partem accipi, in malam partem accipit, ut
Luca cap. 11. *In Bethzabub Principe Damoni-
orum ejicit demonia.* Est mortalis, si habeat
sociam detractioem gravem. *Susurratio, est*
*allocutio mala de proximo ad tollendam ami-
ciciam ipsius cum aliis.*

CONTUMELIA

RESTITUERE TENETUR

De injuria, qua alteri crimen, aut
alius defensus in ejus presentia ob-
scure, v. gr. appellando furem. Unde à de-
fensione differit, sicut rapina à furto; nam de-
fensio lædit proximum in absentia, contu-
melia vero famam, & honorem; adeoq; est
peccatum mortale, nisi parvitas mate-
riæ dolens plenæ deliberationis excuset.
2766 Non peccat Superior, si subdito ver-

2769 *Sufurro*, amicitiam reconciliando:
*Contumeliosus honorem, vel peten-
do veniam, vel honorificè salutando aut per
aliam honorificam demonstrationem De-
tractor famam, non minus, quam fur bona
fortunæ; quia ex Prov. 22. Melius est nomen
bonum, quam divitiæ multe.*

2970 *Qui imposuit crimen falsum, tenetur
Fif 3 restituere*

restituere famam, crimen retractando coram
iisdem, apud quos fuit impositum, & eodem
modo, nempe publice, si publice. Etiam si ex
inde ipse infametur, quia (ut ait Scotus *in 4.
dist. a. 4. q. 4. lit. C.*) fama detracti praevalet fa-
mae detractoris; nam illi iuste competit fama,
huic iniuste; unde non est huic debita fama:
*Et ideo dicitur ostendens innocentiam alterius,
indirecte nocentiam sui, non tunc proprie dif-
fama: se, sed amovet falsam laudem, qua ipse
post accusationem mendacem indignus est: v.
n. 2776.*

2771 Bertaldus *in 8. pr. ex Bonac. ait*,
esse valde amarum hunc restituendi modum;
unde sufficere putat, si de persona infamata
in generali dicatur: *Quod sit persona virtu-
osa, & honoris, & quod sit, qui mala dixerunt,
decepti sunt. & quod tempus id discernere fa-
ciet.*

2772 Si primi auditores alii divulgave-
runt, tunc principalis detractor, si publice
diffamavit, tiam apud alios restituere famam
tenetur; quia tunc ipsi imputatur totum dam-
num, & divulgatio. Excusare potens impo-
tentia moralis, puta si adeo infamia divulgata
repeccatur, ut mortaliter impossibile sit, resti-
tuere apud omnes: *Vide detractoris angustias.*
Si vero occulte detraxit, tunc sufficit, si re-
tractet apud auditores immediatos; quia tunc
illis divulgatio imputatur, qui non debebant
crimen proximi ab uno privatim, & confi-
denter dictum, aliis propagare: hanc esse Con-
fessariorum praxim, observat de Lugo: *Et
namque ipso, quod detractor apud immedi-
atos detractores se retractat, implicite illis com-
mittit, ut indicent aliis, si quibus forte reve-
laverint. Maltrius.*

2773 Eum, qui bona fide alium diffama-
vit, putans, crimen esse verum, & publicum,
solum teneri restituere ex charitate, volunt
plures; adeoque cum commodè potest, & si-

nè suo rubore. Verius tamen est tenen-
stitia, uti ex re accepta, cum pat. sit *nu. 2601.* Nec video in terribitate, si-
tius splendorem, si auditoribus accusa-
*men illud manifestasse, quia patet utrum
& publicum, modo vero reperias si quis
deceptum.*

2774 Qui publicavit crimen occultum
non debet dicere, crimen esse falsum, &
mentiretur, & ob nullum bonum ma-
cium est licitum; sed sufficiens est
tuere, docent D. Thomas, & *lit. E.* si dicas: *Non creditum
lem, male enim dixi;* vel laudando, *scilicet
eum esse bonum,* praeteritum laudando,
specie virtutis, qua diffamasti; & tunc
mentiris, quia ex jure quilibet est praesum-
tus bonus, nisi certo constet, quod sit
subdit Scotus: *Sed ipse non est praesum-
tus bonus, si ergo bonum est per se, non
ipso non reputent eum indignum, non
ipso non reputent eum indignum, non*

2775 Qui defunctum graviter diffama-
vit, peccavit mortaliter, & restituere tenetur
suffragia, quia sunt altioris ordinis, &
famam modis jam relatis ipsi defuncti
haeredibus, si in eos infamia redundat.

A RESTITUTIONE FAMAE QUIS EXCUSATUR.

2776 PRIMO, si fama non sit ab ipso
tenus auditores prudentes
crediderunt; quod contingere solet
detractor nullius est fidei, in quantum
compertus est mendax, detractor, &
& auditores sunt viri timorati, ac praesum-
ptivi. Vel quando quis detrahit, ostendit
sionem, iram, aut odium, tunc lepe
tes non credunt, sed judicant dicitur
passione, &c. quia tunc nullum
dammum: *v. num. 2778.*

Quando prudenter existimatur, infamia esse oblivioni traditam; quia tunc cessat de illius restitutione perferri. Tempus, quo cessare possit oblitum, remittitur prudenti. & viri experti: id maxime contingit, si notabili tempore elapso, nulla sit mentio delicti.

Quando fama est alia via recuperata, vel testimonium alterius personæ fide dignæ per vitam exemplarem.

Delectum occultum, quod dixisti, fiat publicum.

Restituere non possis sine jactura boni ordinis, puta animæ, vitæ, membrorum, fame tuæ longè majoris valoris; hinc non tenetur restituere famam peccatoris, nec vir valde illustri plebejo, si id est sine jactura propriae famæ, sed substantiam tantum laudet.

Si, cui detraxit tibi pariter detraxerit, non velis restituere; quia tunc uteris revincione, si infamia non redundet in te. Si infamatus sponte condonaverit; non infamatus tuæ famæ; non potest quis tibi, si infamia redundet in alios, seu in tantum damnum; quia est in omnibus sua, non tantum tua, aut boni. 8. Quando restitutio moraliter impossibilis; quia ad impenitentem nemo tenetur.

Quando quis est impotens ad restituendam famam, non tenetur eam pecunia restituere, quia fama, eum sit altioris ordinis, non potest ejus pretio compensari. 2770. § 2103.

Solius infamare, seu detrahere, restitui non tenetur, si lædat apud simplices; & apud sapientes hi solent faciliter credere, imò etiam dicunt, quod non tenetur, si apud viros doctos, ac timoratos detraxit, est quia illi

non credunt, & inde non est in re facta latio ut in n. 2776.

AUDIENS DETRACTOREM,

2779 **S**i detractioni gravi consentiat directè, videlicet, inducendo, movendo, excitando, quodque fieri solet, etiam interrogando, peccat mortaliter, tam contra charitatem, quam contra justitiam, sicut dictum est de eo, qui cooperatur ad damnum proximi in bonis fortunæ; unde ad restitutionem tenetur juxta ibi dicta.

2780 Qui solum consentit indirectè, non excitando, sed ea complacendo, & se delectando, peccat mortaliter contra charitatem, quia delectatur de malo gravi proximi: sed non contra justitiam, quia non est causa efficiens damni famæ, nisi impedire tenetur ex officio, uti est superior. Imò etiam mortaliter peccat, si potens sine incommodo, impedire, non impediat, sed audiat, etiam si non complaceat, juxta dicta de charitate erga proximum. Hic autem ultimus raro peccat mortaliter, quia regulariter causa excusans adest.

2781 Causæ à mortali excusantes sunt: 1. Si detractio sit levis. 2. Si sit gravis, sit tamen coram uno, vel altero prudenti. 3. Si sit rationabiliter putas auditores non credituros. 4. Si advertas tuam resistenciam, aut monitionem non profuturam; quod contingere, potest, vel quia audiens est longè inferior detractore; quia detractor est insolens, et a accensus, &c. imò saepe monitio potest esse excitatio ad majorem, aut fervidorem detractionem: 5. Si non es moraliter certus, quod loquens loquatur injustè; & de gravi crimine occulto: 6. Si judicis detrahentem habere justam causam, videlicet, ut consilium petat, ut suum dolorem leniat, ut te utiliter moneat, &c. 7. Si times grave damnum; vel graviter tua interest, te non reputari defendere infamatum: 8. Quando excusatio est rationabilis.

rationabili verecundia, aut pusillanimitate non audeat resistere. Infamia proximi non est ita gravis, ut iudices cum tanta tua difficultate impedire; ita ferè Tamb. Ratio est, quia charitas non obligat cum gravi incommodo, sine necessitate, aut utilitate.

Secus in 4. dist. 15. q. 4. Maltr. in theolog. mor. disp. 8. q. 3. Joan. la Crux 8. pr. pag. 236. Bonac. to. 2. pag. 315. Tamb. to. 1. pag. 290. Busem. lib. 3. tr. 6. cap. 1. Diana in plurib. loc. Mendo ver. Detractio. Clericatus cap. 104.

DE VIII. PRÆCEPTO DECALOGI.

Non falsum testimonium dices.

MENDACIUM

2782 **E**st enunciatio falsa cum conscientia opposita, & cum voluntate fallendi. Est triplex: Perniciosum in damnum alterius; Jocosum ob delectationem, & Officiosum ob utilitatem. Perniciosum, si sit damnum grave, est mortale. Jocosum, & officiosum, regulariter est veniale, nisi sit adjuncta circumstantia, ob quam aliam virtutem à veritate distinctam graviter lædat.

2783 Hinc venialiter peccat premitens, si neget peccatum veniale, quod commisit, aut fateatur, quod non commisit; quia solam veritatem lædit: at peccat mortaliter, si confiteatur veniale, quod non commisit, quodque sit materia totalis Sacramenti; quia cum nullam det veram materiam, facit Sacramentum nullum, & sic committit sacrilegium. Item à mortali non excusò Sacerdotem, si dum sacris vestibus induitur, aut est indutus proximè celebraturus, mentiatur, ob scandalum, quo audiens, mendacium advertens possit Sacerdotes contemnerè, & viles habere: v. nu. 143. & 1559.

TESTIS,

2784 **Q**ui falsum testatus est, tenetur se retractare cum reo, & paulò majori suo damno, quia in reo damno potior est ratio innocentis. At retractationem non profuturam; quia reo obligatur ad opus inutile; nec si testis sit testes; quia tunc non est causa efficiens. Nec cum suo damno longe altioris ordinis. n. 2766. Si verò falsum testatus est propter, inadvertenter, & sine peccato mortali tenetur se retractare; & non cum reo suo damno, etiam minori; sed est ad hoc, sicut de restitutione ex recepto: n. 2691.

De reo, & teste: vide à nu. 1721. & 1724. 364. & fuse in tom. 2. à cap. 2. præsumptio.

CASUS DE INSTRUMENTO.

2785 **P**etrus amisit quoddam instrumentum publicum, & legitimum testamentum, &c. an peccet si avocet, & simile privatum conficiat?

Resp. In foro externo hunc præsumptivum, & puniti; quia de veritate non tenetur. In foro autem conscientie: de quo etiam mo. non peccate mortaliter, sed ad summum venialiter, docet Ars de Kin. 2. pag. 449. cum Mendo in *statera differ.* 2. q. 17. d. 17. nu. 168. quia nulli damnum, aut injuriam infert; sed solum peccat contra veritatem, non facti, aut scripturæ formalis; scripturæ materialis; quatenus proponitur illam materiam credendam esse instrumentum auctoritate publica primò confectum. Plures apud Ars de Kin. cum à reo, & à mendacio excusant. Idem tenentur